

TENDENCIES OF THE EXISTENTIALISM AND PARABLES IN THE SADEGH HEDAYAT'S 1940TH YEARS NOVELLAS

The article deals with the style features of the novellas of Sadegh Hedayat – the famous Iranian prose writer of the XXth century, which he wrote in the 1940th. Analysis, based on such novellas as "Patriot", "Ass of antichrist", "Tomorrow", "Pearl gun", "Living water", shows that Sadegh Hedayat's novellas of the 1940th have been written in satirical and sometimes in grotesque-pamphleteering mode, some of them are kinds of parody. Allegory is one of the predominant methods of Hedayat's art of this period, and there are expressive elements, naturalistic, existential tendencies and features of surrealism in the writer's style palette.

Keywords: novella, short story, existentialism, Iranian prose, style trends, stylistic experiments, parable, allegory.

УДК 392.89 392.83 392.9

А. О. Коржик, асп.
Інститут філології КНУ імені Тарас Шевченка, Київ

ТРАПЕЗА ЯК ІНТЕРСЕМІОТИЧНИЙ ФОЛЬКЛОРНИЙ ТЕКСТ

Стаття присвячена дослідженню трапези в українському фольклорі, зокрема його значення для утвердження цивілізованості. Трапеза розглядається як інтерсеміотичний фольклорний текст, цілісна знакова система і система комунікації, виражена вербальними та невербальними засобами, зумовлена існуванням у носіїв фольклору низки потреб. Соціалізуюча функція дискурсу трапези в українському фольклорі виявляється у формуванні опозиції прийнятної/неприйнятної харчової поведінки; при цьому прийнятна поведінка пов'язана з розвитком, зрілістю, суспільною доречністю, а неприйнятна – з дикістю, регресією та канібалізмом. Важливу роль у формуванні прийнятних поведінкових патернів відіграє актуалізація текстів, котрі засуджують неприйнятну харчову поведінку, змальовують негативні наслідки порушення табу і презентують санкціоновані суспільством настанови. На прикладі казок та мемуарів прослідковано специфіку настанов, спрямованих на формування та підтримку соціалізуючої функції дискурсу трапези в українському фольклорі.

Ключові слова: голодомор, дискурс, канібалізм, мемуар, регресія, соціалізація, трапеза, український фольклор, фольклористика, функція дискурсу.

У сучасних дослідженнях існують різні способи осмислення такого когнітивного конструкту, як дискурс. У руслі найновіших мовознавчих досліджень дискурс визначають як "...особливий спосіб спілкування і розуміння оточуючого світу чи якогось аспекту світу" [1; с. 15]. Дослідники вважають, що дискурс – це організація соціальної взаємодії щодо визначення реальності [2; с. 24]. У подібному значенні термін використовують і у фольклористичних дослідженнях: "У функціональній парадигмі досліджень фольклорного тексту він розглядається не просто як одиниця фольклору, а як засіб відображення різних видів реальності..." [3; с. 37]. При цьому до компонентів дискурсу відносять як вербальні, так і невербальні тексти: "...інші тексти, вербальні (повід'я, заборони, прикмети, прислів'я, чутки, плітки, тлумачення) і невербальні (дії, жести, міміка, предмети, локуси т. і.) об'єднані темою ..." [4; с. 19], які обслуговують соціальні та практичні потреби мовців. Дослідження фольклорних дискурсів виходить за межі словесності й зосереджується на аналізі комунікативної взаємодії: "Дискурс зазнає аналізу не лише як автономний вербальний об'єкт, але як і контекстуальна взаємодія, соціальна практика або тип комунікації у соціальному, культурному, історичному або політичному контексті". [5; с. 21]. Звертаючись до дослідження дискурсу трапези, доречно визначити дискурс трапези як соціальну практику, вербальну та невербальну комунікацію, включену в фольклорний контекст, контекстуальну взаємодію, засновану на спільному умовному визначенні реальності. При цьому дискурс існує завдяки своєрідному суспільному договору, який передбачає згоду всіх членів спільноти зі значенням дискурсу та практику, що забезпечу актуалізацію дискурсу. Важливим є існування дискурсу трапези у фольклорному контексті, в руслі особливої реальності, яка має специфічні когнітивні, комунікативні й практичні механізми функціонування та відтворення.

Загальні закономірності функціонування дискурсу пов'язані з існуванням потреб, які задовольняються у процесі соціальної взаємодії. Типи дискурсу можуть бути класифіковані залежно від характеру потреби. Наприклад, потреба в підтримуванні життя через споживання їжі породжує "Глютонічний дискурс як

інструкцію з добування, оброблення і приготування їжі" [6; с. 44], а "потреби естетичні – художній дискурс, дискурс етикету, глютонічний дискурс як інструкції поводження за столом, функціональний (казковий, фантастичний) дискурс". Очевидно, що дискурс трапези є ширшим, ніж глютонічний дискурс, який задовольняє фізичні потреби, адже під час трапези реалізуються також естетичні потреби, потреби самопрезентації, передачі духовних і культурних цінностей, навиків та вмінь; потреба у вірі, соціальній рівності, соціальному порядку та інші. Специфіка дискурсу трапези полягає в тому, що тілесні потреби, які задовольняються у процесі трапези, дають можливість для задоволення низки соціальних потреб, котрі потребують залучення семіотичної системи. Під час трапези відбувається поєднання побутової реальності та сконструйованого семантичного поля: "Коли ми говоримо про кулінарію, стає очевидним протиставлення практичного переживання світу щоденної побутової реальності і вторинної, штучної природи її естетичного знакового осмислення" [7; с. 250]. Іншими словами, на конкретному прикладі процесу приготування і споживання їжі можна побачити "...дуже важливий для ритуалу процес перетворення природних продуктів у штучні, продукти культури" [3; с. 86]. Їжа стає своєрідним посередником між матеріальним та ідеальним, матерією і духом: "Їжа є базовою практикою існування і базовою потребою, яка, з одного боку, максимально фізіологічна, з другого – не може бути зведена до свого матеріального субстрату...." [8; с. 103]. Таким чином, когнітивні та соціальні характеристики дискурсу трапези дозволяють задовольнити соматичні та соціальні, психологічні потреби.

Дискурс трапези в українському фольклорі виявляє поліфункціональність. Як показує дослідження, дискурс трапези в українському фольклорі забезпечує виконання таких функцій: соціалізуючої; маркера соціальної ситуації; формування та підтримки групової єдності та ідентичності; конструювання та відображення соціальної ієрархії; маркера опозицій свій/чужий; подарунку в комунікації людина/людина, жертви в комунікації з богом; магічного засобу; часопросторового розрізнення та інші. У своєму функціонуванні дискурс трапези не підпорядковується єдиним стандар-

ртам, важливу роль завжди відіграє контекст, залежно від якого першочергового значення набувають ті чи інші функції дискурсу, які потребують узагальнення і дослідження. Не претендуючи на всеохопність, спробуємо окреслити специфіку першочергової, соціалізуючої функції дискурсу трапези в українському фольклорі.

Ствердження цивілізованості, "людськості" відбувається у протиставленні до "дикості", "тваринності". При цьому прийнятна харчова поведінка постулюється як цивілізована, а неприйнятна – як дикунська. Комунікативна настанова на подолання тваринності через прийнятну харчову поведінку транслює казковий епос: "У історіях, що їх розповідають дітям, вживання прийнятної їжі репрезентує людяність та ефективну соціалізацію, у той час як неконтрольоване поглинання їжі і канібалізм – дикість і не завершену соціалізацію" [9; с. 114]. Опозиція дикість/не дикість, репрезентована у мотивах трапези, простежується у текстах народних казок, зокрема, в казці "Вовк та чоловік". Вовк хоче з'їсти бідного худого жебрака, але той радить вовкові обрати сильного лісоруба: "Позирай добре: від кого найдалі летять тріски, того і їж! У нього м'ясо смачне" [10; с. 280]. Лісоруб приручає вовка, спершу б'є його, а потім годує, задовольняє голод дикого звіра прийнятною їжею: "Прийшли разом до колиби, розпалили вогонь, напекли риби. Кинув чоловік вовкові рибину" [10; с. 281]. Казка "Вовк та жебрак" чітко розмежує тваринне та людське, при цьому хитрість, сила та розум притаманні жебраку та лісорубу, котрі здатні мотивувати та маніпулювати. Дикість, виражена у потязі до канібалізму, притаманна вовкові. Неприйнятну харчову поведінку потрібно подолати і ввести у належні суспільні рамки. Велику роль при цьому відіграє демонстрація переваг соціально прийнятного способу існування, зокрема вибору продуктів харчування та способів, якими можна добути ту чи іншу їжу. Соціалізація, втілена завдяки формуванню правильної поведінки, може бути інтерпретована досить широко. Образ вовка – це також уособлення не соціалізованого індивіда, котрий мусить поводитися відповідно до суспільних норм.

Опозиція соціалізованості / несоціалізованості у дискурсі українського фольклору також представлена у протиставленні

харчової поведінки дорослих і дітей в опозиції прийнятної/неприйнятної їжі. Існує досить велика кількість фольклорних записів, які свідчать про звички дітей споживати у їжу те, що є на думку дорослих неприйнятним: "... ми насамперед повинні згадати за дикі рослини, що їх рідко вживають дорослі, але залюбки з'їдають раз у раз голодні діти [11; с. 244]. Варто зазначити, що на перший план виходить не власне небезпека споживання того чи іншого продукту для здоров'я дитини, а традиційні настанови на споживання/не споживання в їжу. Харчова поведінка, що не відповідає соціальному запиту, інтерпретується носіями фольклору та дослідниками як вияв недостатньої цивілізованості, "дикість", регресія до попередніх шаблів розвитку. Така харчова поведінка притаманна "примітивним" племенам і дітям, що також належать до вікового періоду, найближчого до природного, ще не людського: "...новонародженого не вважають людиною (навіть просто дитиною) до того часу, поки над ним не здійснять низку ритуальних дій, головний смисл яких полягає, швидше за все, в тому, щоб "перетворити" його на людину", – стверджував А. Байбурін [12; с. 39]. Дослідниця дитячого фольклору Н. Заглада проводить паралель між харчовою поведінкою нецивілізованих племен та дітей. Вона вважає, що вживання в їжу дітьми незвичайних продуктів та засоби здобування їжі "...мають виразний характер примітивізму і в умовах поступового життя являють собою справжні пережитки [11; с. 247]. Самі носії фольклору тлумачать неприйнятну харчову поведінку як регресію і звертають увагу на те, що подібна поведінка пов'язана з інфантильними потягами, попередніми етапами розвитку: "Бог його знає, чого воно є такі люди, що їдять глину, вугілля або й печину. Отож змалку ще не од'їли, бо діти люблять їсти глину, вугілля, піч дряпати і їсти" [13; с. 81]. Неприйнятна харчова поведінка у дискурсі українського фольклору часто тлумачиться як регресія, оральна регресія за З. Фройдом повернення до несоціалізованості, нелюдськості. Натомість правильна харчова поведінка, що відповідає суспільному запиту – обов'язкова умова повноправної належності до колективу і важливий маркер людськості.

Постає питання про зворотність процесу соціалізації, повернення до попередніх шаблів розвитку, тваринного стану. На

жаль, деградація можлива, і це засвідчує функціональне навантаження дискурсу трапези, спрямоване на збереження соціалізованості та запобігання відхиленням від прийнятної моделі харчової поведінки. Яскравим прикладом подібної харчової деградації, котра порушує мораль та закони суспільства, можуть бути трагічні сторінки Голодомору 1932–1933 років, під час якого спостерігалися поодинокі випадки канібалізму: "Підтвердженням того, що канібалізм носив поодинокий (випадковий) характер, є свідчення очевидців, які розповідають один і той самий факт людодійства. Адже, коли подібне траплялося, воно наскільки було жахливим і обурювало селян, що запам'ятовувалося надовго і переказувалося іншим" [14; с. 16]. Комунікативна мета розповідей про канібалізм полягає у запобіганні порушенню заборони на канібалізм через змалювання наслідків порушення табу.

Фольклорні тексти постулюють гірке каяття порушника, осуд громади і різноманітні негативні наслідки для канібала: втрату розуму, деградацію, недовге життя. "...Зрозуміли – поїла дітей своїх. Та й не дуже від цього крилася. Бо частенько прохоплювалася – не можу кролятини їсти, нагадує м'ясо дитяче. Знали про це люди, але їй ніхто нічого не казав. Говорили поміж себе". "Зінька теж поїла в голодовку своїх дітей. То було, як у клубі якась вистава та про дитину згадають, чи кіно якесь та дітей показують, то вона так плаче, аж свідомість втрачає. Люди жаліли її, співчували. Вона недовго після голодовки й жила"⁵. Співчутливе ставлення до жінки, яка розкалася у порушенні норм суспільного життя, жодним чином не суперечить розплаті за провину, – завчасну смерть. Важливе значення виконує постійна актуалізація текстів про канібалізм, популярність таких текстів серед носіїв фольклору: "зрозуміли", "знали про це люди", "говорили поміж себе". "Людодійство насамперед протистоїть соціальному порядку і саме у цій якості оцінюється як "нелюдське" [15; с. 203], натомість, постійна актуалізація текстів, які підкреслюють неприпустимість порушення харчових табу і деградацію, підтримує основи цивілізації.

---

⁵ Зап. 15. 08. 2008 р. Коржик А. О. від Царенко Ірини Григорівни 1962 р.н. в с. Полствин Канівського р-н. Черкаської обл., Україна.

Дискурс трапези в українському фольклорі формує опозиції прийнятної/неприйнятної харчової поведінки; при цьому прийнятна поведінка пов'язана з розвитком, дорослістю, суспільною до речністю, а неприйнятна – з дикунством, регресією, недорозвиненістю та канібалізмом. Соціалізуючі настанови функціонують у фольклорних текстах різних жанрів, зокрема у казках, меморатах, прикметах, повір'ях і реалізуються за допомогою демонстрації переваг прийнятних харчових моделей та змалювання негативних наслідків порушення табу. Актуалізація текстів відповідного жанру, засудження неприйнятної харчової поведінки формує настанови, що забезпечують утвердження парадигми санкціонованих суспільством харчових поведінкових патернів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Филипс Л.Дж., Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
2. Ильин В.И. Потребление как дискурс: учебное пособие. СПб.: Интерсоцис, 2008. – 446 с.
3. Ивановська О.П. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів: підруч. для студ. фольклорист. та філол. спец. вищ. навч. закл. / Олена Ивановська. – К.: Експрес-Поліграф, 2012. – 335 с.
4. Христофорова О.Б. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. — М., 2010. — 46 с.
5. Тен ван Дейк. Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Пер. с англ. — М.: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2013. — 344 с.
6. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса: монографія. — М.: Гнозис, 2007. — 407 с.
7. Лотман Ю. М. История и типология русской культуры. — СПб.: Искусство — СПб, 2002. — 768 с.
8. Сохань И.В. Женщина и гастрономический код культуры // Женщина в российском обществе. — 2010. — Т. 57. — № 4. — С. 50–60.
9. The Cambridge World History of Food. — Cambridge University Press, 2000.
10. З живого джерела. Українські народні казки в записках, переказах та публікаціях українських письменників. Упоряд. та літ. обробка Л. Дунаєвської. — К.: Радянська школа, 1990. — 512 с.,
11. Народна культура українців: життєвий шлях людини. Т. 1. Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. / Серія: Народна культура українців. — К.: Дуліби, 2008. — 400 с.
12. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / Альберт Кашфуллович Байбурин. — СПб.: Наука, 1993. — 253 с.
13. Грушевський Марко. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський. — К., 2001. — 96 с.

14. Голодомор. Документальні свідчення трагедії на Миколаївщині / Вашкевич В.М., Гайдай О.М., Котляр Ю.В. та ін.: навч. посібник. – Київ, Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – 180 с.

15. Богданов К. А. Каннибализм: История одного табу // Пограничное сознание. Альманах "Канун". – Вып. 5. – СПб., 1999. – С. 198–233.

Стаття надійшла до редакції 24.04.15

А. А. Коржик, асп.

Институт филологии КНУ им. Т. Шевченка, Киев

Трапеза как интерсемиотический фольклорный текст

Статья посвящена исследованию трапезы в украинском фольклоре, в частности ее значения для утверждения цивилизованности. Трапеза рассматривается как интерсемиотический фольклорный текст, целостная знаковая система и система коммуникации, выраженная вербальными и невербальными компонентами и обусловленная существованием у носителей фольклора ряда потребностей. Социализирующая функция дискурса трапезы в украинском фольклоре проявляется в формировании оппозиции приемлемого / неприемлемого пищевого поведения; при этом приемлемое поведение связано с развитием, взрослостью, общественной уместностью, а неприемлемое – с дикостью, регрессией, недоразвитостью и каннибализмом. Важную роль в формировании приемлемых поведенческих паттернов играет актуализация текстов, которые осуждают неприемлемое пищевое поведение, изображают негативные последствия нарушения табу и представляют санкционированные обществом установки. На примере сказок и меморат прослежена специфика установок, направленных на формирование и поддержание социализирующей функции дискурса трапезы в украинском фольклоре.

Ключевые слова: голодомор, дискурс, каннибализм, меморат, регрессия, социализация, трапеза, украинский фольклор, фольклористика, функция дискурса.

A. Korzhyk, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Traditional meal as an intersemiotic text

The article investigates food in Ukrainian folklore and social functions of food. Food is investigated as a text, complete sign system and communication system. Folklore is seen as verbal and non-verbal communication in the folklore context. Food discourse in Ukrainian is connected with oppositions of acceptable/unacceptable eating behavior. An acceptable eating behavior is associated with personal development and progress. An unacceptable eating behavior is associated with the savage, regression, underdevelopment and cannibalism. Children fairy tales play an important role in the formation of acceptable behavior patterns, as well as stories connected with the negative

consequences of breaking food taboos. Verbal texts are connected with the development and support of social function of food discourse in Ukrainian folklore

Keywords: *cannibalism, discourse, famine, meal, memorat, regression, socialization, the function of discourse, Ukrainian folklore.*

УДК 821.161.2-31:7.033.5

Л. Кривуца, студ.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНІ РИСИ ГОТИЧНОГО РОМАНУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ НАДІЇ КИБАЛЬЧИЧ

У статті враховуються риси жанру західноєвропейського готичного роману та його інтерпретація в українській літературі на прикладі оповідання "В старих палатах" Н. Кибальчич. Увага зосереджена на специфічних рисах твору Н. Кибальчич, які відрізняють його від інших прозових творів цього жанру. Важлива увага приділена специфіці готичного тла в оповіданні "В старих палатах", що піддажує реалізацію у творі дидактичної мети.

Ключові слова: *готичний роман, канон, готичне оповідання, покарання, дидактична мета.*

Класична готична проза в кожній із світових літератур має власний шлях розвитку та індивідуальні канони. У різних країнах готичний роман набув національного забарвлення. Проте незважаючи на те, що українська фантастична література тяжіє до народної демонології та фольклорного тлумачення надприродних подій, маємо і такі зразки, де значною мірою втілюється західноєвропейський досвід та універсальні категорії гуманістичного світосприйняття. Оповідання Надії Кибальчич "В старих палатах", попри близькість до європейського канону готичного роману, має власний тематичний спектр, нетипові образи та ідеї. Природно, що твір письменниці увібрала у себе значну кількість рис європейського готичного роману, оскільки авторка тривалий час проживала в Італії і мала змогу ознайомитися з широким діапазоном зразків європейської літератури.

Надія Костянтинівна Кибальчич-Козловська (1878–1914) є дочкою української письменниці Надії Матвіївни Кибальчич-Симонової, яка писала під псевдонімом Наталка Полтавка. Закінчила Лубенську гімназію, тривалий час жила на хуторі Пан-